
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

POLITIKAI GYAKORLATUNK VÁLASZÚTJAIN (II.)

TORMA DÉNES

2. A MODERN ÉS A MÁSIK MUNKÁSOSZTÁLYRÓL

A Kommunista Szövetség társadalmi és osztálystruktúrájáról folytatott egyik kötetlen beszélgetésünkben elhangzott, hogy manapság széles fronton folyik a munkásság, valamint a műszaki, szakmai és más dolgozó értelmiségnek a „korszerű munkásosztály” kategóriájába való egyesülése, s ezért szektásságnak minősül minden olyan viszonyulás, amely különbséget tesz köztük, mert nem vet számot azzal, hogy a munkásság, az értelmiség és a szakemberek rétege a társult munkában mindinkább azonos társadalmi-gazdasági viszonyok közé kerül, pedig ezeknek a viszonyoknak és az elfoglalt társadalmi helyzetnek az azonossága „végső fokon és a mi feltételeink közepette, kimeríti az osztály fogalmát”.

Nem szeretnénk belebocsátkozni abba, mi minden határozza meg nálunk az osztály fogalmát. Nem vesztegetnénk a szót azokra sem, akik esetleg nem tudnak *különbséget tenni* a munkás, az értelmiségi és a szakember között mindaddig, amíg ezeknek a fogalmaknak valós tartalmuk van. Ellenben szeretnénk rámutatni a következőkre: a munkások, a technikusok és a szakemberek tömörüléséből csak valamiféle szervezet születhetik, nem pedig osztály. Még a munkásosztály és a dolgozó parasztság kézfogása is csak osztályszövetséget, nem pedig új osztályt eredményezett. Feltehető a kérdés, valójában miről van itt szó: egyesülésről vagy más folyamatról-e, született-e valaha is osztály a részelemek egyszerű csatlakozásából, és egyáltalán valaminek a születéséről van-e szó?

Ezenkívül: miféle kategória az, hogy új munkásosztály? A tapasztalat figyelmeztet rá: volt idő, amikor némely, szocialista országban a saját valóságuk iránti kritikáltság olyan elméletek születéséhez vezetett, melyek szerint ezekben az országokban az osztálytagolódás elmosódott, az osztályok megszűntek, úgyhogy a társadalmi fejlődés hordozója a dol-

gozó nép lett, a munkásosztályt pedig, konkrét tartalommal, többé nem is említik. A mi körülményeink között nehezen lehetne előállni ilyen elmélettel. Azonban jó volna figyelmesebben megvizsgálni, hogy jelen esetben mi az állítólagos „különbség” a „korszerű munkásosztály” és a között a közönséges „munkásosztály” között, amely — bár nem beszélnek róla, mégis úgy látszik — vagy eltűnt, vagy pedig azzal az „újjal” együtt egzisztál. Persze korántsem gondoljuk azt, hogy a munkásosztály maga is nem változhat; ellenkezőleg, nem kiforrott osztály még, nincsenek szilárdan megvont kontúrajai, és mint osztálytest az osztályharc kohójában kovácsolódik össze mind a kapitalizmusban, mind pedig a szocialista építés viszonyai között. Azt is tekintetbe vesszük, hogy forradalmunkat egy elmaradott országban aránylag csekély számú munkásosztályra támaszkodva vívtuk meg, mi több, a munkásosztálynak az a része is, amelyet az elméletírók klasszikusnak vagy hagyományosnak neveznek, zömében a szocialista országépítés körülményei közepette növekedett fel, ami, minden bizonnyal, számos sajátosságot kölcsönöz arculatának. Számolunk továbbá azzal a magát munkásnak valló, népes dolgozótáborral, amely a termelési viszonyokban elfoglalt helyzete szerint a munkásosztály szakképzetlen részéhez áll közel, még nem integrálódott a munkásosztállyal, tehát nem tekinthető az osztály részének. Ezeket a mozzanatokat gyakran szem elől tévesztjük.

Azért hivatkozom most minderre, mivel az utóbbi évtizedben nálunk is számos elmélet szólt a modern, az új vagy korszerű munkásosztályról, amellyel szemben ott állt az úgynevezett klasszikus vagy hagyományos munkásosztály — de mindezen felfogásokból kihámozható az az óhaj, hogy más erők vegyék át az osztályadalmi fejlődés hordozójának szerepét.

Az egyik ilyen elmélet pontosan egy évtizeddel ezelőtt, a Kommunista Szövetség átszervezésének kellős közepén született. Ez az elmélet, miután érinti, hogy az öngazgatású társadalomban milyen változások álltak be a munkásosztály helyzetében és belső szerkezetében, abból indul ki, hogy annak összetétele heterogén. A fejlettebb része ugyanis már olyan helyzetben van, hogy maga dönthet a munka feltételeiről és eredményeiről, míg a szakképzetlenebb része, túlnyomóan, még a bér munkaviszony maradványainak báklyóiban sínylődik, s eszerint a munkásosztály mint egész „a bér munkaviszony maradványai és az öngazgatás közötti úton van”. Ezzel egyidejűleg az öngazgatás „természete szerint — olyan, új típusú társadalmi rétegződés alapját képviseli, amely többé nem azonos az osztályrétegződéssel, bár még sokáig továbbélnek benne az osztály-munkamegosztás maradványai”. S mivel az öngazgatás lehetővé teszi a különböző fajú társadalmi munkák közvetlenebb összekapcsolását és bomlasztóan hat az összes régi viszonyokra és rétegződésekre”, a különbségek csökkennek, majd bekövetkezik „az integráció egyfelől a régi értelemben vett munkásosztály, különösen annak legfejlet-

tebb része, másfelől a műszaki értelmiség között”. Ekképpen a vezető és végrehajtó funkciók összemosódásának folyamata „a szellemi és fizikai termelők modern osztályának kialakulásához vezet az öngazgatási viszonyok között”.

Ehhez még vegyük hozzá azt a kitételt, hogy a Kommunista Szövetség „mindazon társadalmi erők kifejezője, amelyek az öngazgatású társadalom, a szellemi és fizikai termelők korszerű osztályának hordozói az öngazgatási viszonyok közepette”.

Mivel itt az *öngazgatás hordozóin* valójában a munkásosztály fejlettebb része és a műszaki intelligencia értendő, tehát az osztálynak és az értelmiségnek egy része, nem tudunk szabadulni attól a benyomástól, hogy egy új hatalmi blokk megteremtésének kísérletéről és arról van szó, hogy a Kommunista Szövetség ennek az új blokknak az élcsapata legyen.

Az új hatalmi blokk eszméje azon alapult, hogy bizonyos erők megkísérelték konzerválni az öngazgatási folyamatok pillanatnyi helyzetét, megállítani a fejlődést, a technokrata erők pedig a hatalom újrafelosztását ajánlották fel olyan körülmények között, amikor a munkásosztály egy része már jártasabb lett a vezetés munkájában is.

Az osztály helyzetében és összetételében történt változások megállapítása e szerint az elmélet szerint lényegében pontos, és megfelel a valóságnak; a tévedés csupán az, hogy az egész fejlődés hordozójául az osztály és bizonyos rétegek *részeit* jelölték meg, azokat, amelyeket a folyamat, az adott pillanatban, a legmélyebben érintett, vagy pedig amelyek a legjobban idomultak hozzá. Ezért minden olyan kísérletet, amely valójában a munkásosztálynak — mint az egész átmeneti időszak (a szocializmus) társadalmi fejlődése alapvető szubjektumának — megosztását célozza, még hozzá olyképpen, hogy az osztály egyik részét kirekeszti a szubjektum szerepköréből, el kell vetni.

Érzékeny folyamatról van szó, s a baj éppen abban rejlik, hogy a munkásosztály részei nem egyforma mértékben vették át a többletmunka feletti ellenőrzést, hanem az osztály egyes tartozékai még mindig túlnyomóan csak termelik, de nem irányítják is a többletmunkát. Emellett a munkásosztály — mint a társadalmi fejlődés egészének hordozója — kezdettől fogva más, mindenekelőtt elnyomott, rétegeket is bevont a többletmunka feletti rendelkezés folyamatába, már amilyen arányban munkájukkal hozzájárultak annak megteremtéséhez. Ily módon ezek is a munkásosztály részévé váltak, míg ugyane rétegeknek a többi részével zömmel kívül maradt a folyamaton. Mindezekkel szemben pedig ott állnak azok a csoportok, amelyek anélkül, hogy arányosan hozzájárulnának, kiváltságai és monopóliumhelyzetük alapján sajátítják ki a többletmunkát.

Az átmeneti időszakban lejátszódó egész folyamat lényege az, hogy a munkásosztály valamennyi rétege ura legyen a többletmunkának, míg a többiek kizárólag megállapodások útján és a munkájukkal való hozzá-

járulásuk arányában részesülhessenek belőle. Az ösztöbblletmunka csak ezzel válik szükséges munkává, az összes társadalmi rétegek csak ekkor kerülnek a munkásosztály helyzetébe, amely így meg is szűnik. De ez még mindig nem a szabadság birodalma, még mindig nem érvényesülhet az a jelszó, hogy: mindenkinek szükséglete szerint.

Ezért ezt a harcot mindvégig egy egységes munkásosztálynak kell megvívnia. S ezt az egységet éppen azért is kell szüntelenül tovább ápolni, mert való igaz, hogy a többletmunka feletti rendelkezésért vívott harc fő terhét pillanatnyilag a munkásosztály fejlettebb része viseli, amelynek társadalmi helyzete, egyébként, szilárdabb, a bér munkaviszony maradványainak legnagyobb terhe viszont a munkásosztály szakképzetlen részére súlyosodik, amelynek a társadalmi helyzete a leglabilisabb annak ellenére, hogy osztályának egy része uralmon van. Éppen ezért a munkásosztály egysége nélkül ez a folyamat nem haladhat tovább. Ugyanis, amint az egységes egészként értelmezett munkásosztály kezd rendelkezni az egész többletmunkával, nem lehetnek más rétegek is, amelyek bármivel is rendelkezhetnének; amíg más rétegek és csoportok is léteznek, addig a munkásosztálynak is lesznek olyan részei, amelyek nem rendelkeznek a többletmunkával. Ez törvényszerűség: ezért van az, hogy a munkásosztály csak akkor szabadíthatja fel magát, ha egyúttal megszüntet mindenfajta kizsákmányolást, és eltörli az összes osztályokat és rétegeket; s ezért van az is, hogy a munkásosztály szabadul fel utolsónak, mégpedig a saját erejéből. Következésképp egy avantgarde szervezet számára létfontosságú, hogy eleven kapcsolatot tartson fenn az osztály minden részével, hogy az egységes egészként értelmezett osztály történelmi és napi érdekei szüntelenül összhangban legyenek s ezzel biztosítsuk a tömegek kimeríthetetlen kezdeményezőkézségét, amely nélkül minden forradalom elveszíti éltető nedveit.

Mind ezt azért is ajánlatos szem előtt tartani, hogy elejét vegyük az olyan leegyszerűsítéseknek, amelyek az „elhalásokat” azonos módon lezajló, párhuzamos folyamatoknak tekintik. Eszerint mind az állam, mind a munkásosztály, mind pedig a párt úgy hal el, hogy fokozatosan egyre kevesebb marad belőlük. De amíg az állam valóban egymás után „adja át” közvetítő funkcióit a társult munkának, a munkásosztály helyzete és összetétele bizony mindinkább erősödik, s amíg van osztály, erősödik az élcsapata is, melynek funkciója, módosulva bár, de megmarad a szabadság eljövendő birodalmában is.

Ilyen megvilágításban csak részben helytálló a Jugoszláv Kommunista Szövetség különben máig eleven és, mély meggyőződésünk szerint, még sokáig instruktív programjának itt következő megfogalmazása: „Távlátban szemlélve, a Jugoszláv Kommunista Szövetség politikai vezetészerepe, a közvetlen szocialista demokrácia mind átfogóbb alakjainak fejlődésével és erősödésével egyidejűleg fokozatosan el fog tűnni. Ez párhuzamosan halad majd a társadalmi ellentétek és azok történelmi szük-

ségszerűsége, a kényszer összes formái elhalásának objektív folyamatával.”

A Kommunista Szövetség szociális és osztályösszetételéről folytatott kötetlen eszmecsere, természetesen, semmilyen okot nem adott egy ilyen elmefuttatásra. A beszélgetés után támadt némi hiányérzetről van szó csupán.

3. EGY FOLYAMAT KÉT FORDULÓPONTJA

Társadalmi-politikai rendszerünk további megszilárdításának és fejlesztésének kulcsproblémája: a szervezett szubjektív erők, köztük a Kommunista Szövetség szerepének megnyilvánulási módja olyan társadalmi-gazdasági viszonyok közepette, amikor már megszabadultak „az államgépezet perdöntő gyámkodásától” és figyelembe véve azt a követelményt, hogy ezek a szubjektív erők úgy hassanak, mint a küldöttrendszer szervei, s nem pedig úgy, mintha azon kívül állnának, vagy éppenséggel fölébe helyezkednének; egyébként a legelterjedtebb közfelfogás is így sommázza azt az akciót, amelyet a Kommunista Szövetség kezdeményezett nemrégiben társadalmi-politikai rendszerünk további tökéletesítése céljából.

Hasonló problémákkal állunk szemben tíz évvel ezelőtt is. Az úgynevezett társadalmi reform bevezetése után ugyanis, 1967-ben megkezdődött a Kommunista Szövetség átszervezése, s ennek megindoklásában arra hivatkoztunk, hogy a társadalmi változások „a Kommunista Szövetség helyzetében és vezető szerepének megvalósításában is” tükröződnek, mégpedig „a fejlődésnek egy olyan új szakaszában”, amelyet az jellemez, hogy „a többletmunkát mind kevésbé idegenítik el attól, aki megteremtette”, mert a munkásnak „elidegeníthetetlen szocialista joga, hogy maga döntsön munkájának feltételeiről és eredményeiről”. Az átszervezést sokan ahhoz hasonlóan fogták fel, ahogyan a Kommunista Szövetségnek a társadalmi-politikai rendszer tökéletesítésére irányuló kezdeményezését ma is széles körben értelmezik. Ez pedig világosan olvasható a Jugoszláv Kommunista Szövetség továbbfejlesztéséről és átszervezéséről szóló és 1967-ben kiadott Tézisrészletben, amelyben ez áll:

„Az öngazgatási viszonyok és a közvetlen szocialista demokrácia elérte fejlettségi fokából eredő alapvető követelmény az, hogy a Kommunista Szövetség jobban jelen legyen azokban a viszonyokban, amelyekben a dolgozók, megszabadulván az önállósult politikai hatalom gyámkodásától, maguk döntenek mind termelési, mind pedig közügyekben. Ebben a rendszerben a Kommunista Szövetség többé már nem léphet fel mint olyan erő, amely kívülről hat a dolgozók társulásának különféle formáira, hanem csak belső tényezőként immár, amely az eszmék és érvek erejével küzd azért, hogy az öngazgatási szervek szuverénül meghozott döntései a szocialista társadalom haladását szolgálják.”

Ezért a félreértések elhárítása és azoknak a folyamatoknak a megértés szempontjából, amelyek a Jugoszláv Kommunista Szövetség XI. kongresszusa figyelmének homlokterében lesznek, rendkívül jelentőségű Edvard Kardeljnek az a gondolata, amelyben rámutat, hogy mi most nem új társadalmi-politikai rendszer kiépítését kezdeményezzük, hanem csak továbbépítjük a meglévőt az újonnan előállt feltételekkel összhangban, mivel „az ilyen öngazgatási pluralizmus már majd három évtizede fejlődik és erősödik társadalmunkban”. Ehhez a folyamathoz tartozik a Kommunista Szövetség 1967-ben történt átszervezése is. Amde ennek a fényében meg kell értenünk, hogy 1967-ben nem volt egészen precíz az a megítélés, hogy már bekövetkezett az új szakasz, amelyben a munkás dönt munkájának eredményeiről; az a megállapítás helyes volt, hogy ennek az új szakasznak a bekövetkeztével a döntéseket a dolgozó embereknek önállóan kell meghozniuk az öngazgatási szervezetben, és hogy következésképpen a Kommunista Szövetségnek mint szervezetnek többé már nem kell kívülről hatnia, illetve — ellenkezőleg — demokratikus alapokra helyezkedve, feltétlenül a rendszer részévé kell válnia; csak hát ezt nem kísérték az új helyzetnek megfelelő, konkrét szervezeti intézkedések: a Kommunista Szövetséget mint szervezetet egyrészt igyekeztek kiktatni a döntéshozatalból, nehogy külső befolyásként lehessen magyarázni, másrészt pedig nem történt semmi, hogy a Kommunista Szövetség (mint szervezet) bekapcsolódjék az öngazgatási rendszer azon intézményeibe, ahol a döntések születnek. A kívánalom az volt, hogy a Kommunista Szövetség kizárólag tagsága révén révényesítse befolyását. A kommunista, mint öngazgatási szervek tagja, minden döntéshozatalnál önállóan tudja majd alkalmazni azokat az általános eszmei-politikai állásfoglalásokat, amelyeket a Kommunista Szövetség mint általános irányító-eligazító tényező dolgoz ki.

Mindebben az a leglényegesebb, hogy mi manapság határozottan elfogadhatatlannak tartjuk, hogy a Kommunista Szövetség a hatalom pozícióiról érvényesítse befolyását, mert az ilyesmi mindig a hatalom monopolizálásának elemeit hordozta magában, amely hatalom úgy is érvényesülhet, hogy rendelkező viszonyban áll az államapparátus felé, de úgy is, mint az öngazgatási rendszeren kívül álló, „önálló” erő, amely formailag nem felelős „beavatkozásaiért”. Manapság azonban nem követeljük meg, hogy a Kommunista Szövetség tartsa távol magát a hatalomtól, hanem az a kívánalom, hogy mint szervezet és mint „belső tényező” maga is viselje a döntéshozattal és a hatalommal járó felelősség egy részét.

Ezzel ellentétben a már említett 1976. évi Tézisrövidítés ugyanazon bevezető részében előírányzott szervezeti intézkedések a Kommunista Szövetséget mint szervezetet teljes mértékben igyekeznek távol tartani a hatalomtól, és valójában olyan organizációt akarnak csinálni belőle, amely

mindenekelőtt az „akciók” vezetésének technológiájáról gondoskodik, s teszük pedig mindezt az alábbi, látszólag ártatlan megfogalmazással:

„Az, hogy a Kommunista Szövetség tevékenységének súlypontja a hatalom gyakorlásának területéről az eszmei-politikai akciók területére tevődik át, megköveteli, hogy a szocialista gondolat termékeny fejlődésének, valamint társadalmi tudattá és gyakorlattá meg eleven anyagi erővé való átlényegülésének kérdései a Kommunista Szövetség elsődleges feladatai közé kerüljenek.”

S itt szó sincs arról, hogy a Kommunista Szövetség formailag is a hatalom „részese” legyen.

Abban a bonyult társadalmi küzdelemben azonban, melynek során a Jugoszláv Kommunista Szövetség 1972-ben megtartott II. konferenciájától kezdve ezeket a szervezeti intézkedéseket is fokozatosan helyesbítették, ezen a síkon is változások álltak be. Az 1974. évi Alkotmány szerint ugyanis a társadalmi-politikai szervezeteket, köztük a Kommunista Szövetséget is, a szkupstinai társadalmi-politikai tanácsok révén, végre formailag és jogilag is bekapcsolták a politikai rendszerbe. Igaz, nem minden zökkenő nélkül; ingadozás, sőt ellenállás, még a Kommunista Szövetségen belül is, bizony volt, mind a szkupstinai társadalmi-politikai tanácsok megalakításával, mind pedig a Kommunista Szövetség képviselőivel szemben a köztársasági és tartományi elnökségekben, valamint a Föderációban, a köztársaságokban és a tartományokban megalakult társadalmi tanácsokban.

Edvard Kardelj ezért joggal mutat rá, hogy nem új társadalmi-politikai rendszert akarunk kiépíteni, hanem azt akarjuk tovább tökéletesíteni, amelyet már vagy harminc éve építgetünk; s nem a társadalmi-politikai szervezetek új szerepének megállapítására törekszünk, hanem annak a szerepnek a következetes valóra váltására, amely az egész politikai rendszerben már él és a gyakorlatban uralkodik. Miközben a társadalmi-politikai rendszer további fejlődésének kulcsproblémája most is az, ami egy évtizeddel ezelőtt volt: vagyis a szubjektív tényező megnyilvánulásának módja a szocialista öngazgatású társadalomban.

Mégis van különbség az egy évtizeddel ezelőtti és mai helyzetünk között. A lényege az, hogy akkor tudtuk, hogy a Kommunista Szövetség (meg a többi szubjektív erő) tovább már nem hathat mint rendszeren kívüli, hanem csakis mint belső, rendszerbeli tényező, a kérdés pedig az volt, hogyan megoldani ezt; ma pedig azt is tudjuk, hogy a Kommunista Szövetségnek mint szervezetnek a döntéshozatalban demokratikusan együtt kell működnie a társadalmi-politikai rendszer intézményeinek többi szubjektív erőjével és az öngazgatókkal — s ezt teszi is —, a kérdés pedig az, hogy milyen eszközökkel és módszerekkel lehet ezt a legalkalmasabban megoldani az egész rendszerre nézve. Ez jelentős lépés előre, és érzésünk szerint legpontosabban Kardelj következő szavai fejezik ki:

„A kérdés nem az, vajon a Kommunista Szövetségnek részt *kell vagy nem kell* részt venni a konkrét társadalmi problémák megoldásában a társadalmi élet minden területén, hanem az, *hogyan* kell a problémák mélyére hatolnia a dolgozók öngazgatásának feltételei között, vagyis hogyan kell haladó szellemben hatnia a társadalmi döntések meghozatalára olyan körülmények között, amikor ezeket a döntéseket maguk a dolgozók hozzák meg. Ez nyilván csak úgy lehetséges, hogy a Kommunista Szövetség demokratikusan együttműködik az öngazgatókkal, vagyis az összes szocialista erővel, és pedig már a döntéseket előkészítő és véglegesítő demokratikus véleményharcban is. Különösen fontos ez küldöttrendszerünk minden intézményére nézve mind az öngazgatási szervezetekben és közösségekben, mind a társadalmi-politikai közösségek képviselői testületi rendszerében.”

Reméljük, ezzel sikerült némileg megvilágítani annak a problémának a lényegét, amellyel a Kommunista Szövetség, a szocialista demokrácia rendszerének továbbfejlesztésén munkálkodva, két különböző pillanatban szembekerült. Néhány érvel megkíséreljük majd még jobban alátámasztani azt az állításunkat, hogy 1967-ben a fejlődés objektív feltételeit nem ítéltük meg elég reálisan, úgyszintén azt is, hogy a szervezeti intézkedések nem feleltek meg a kitűzött céloknak.

1967-ben ugyanis még nem kezdődött meg a „fejlődés új szakasza” amelyben a munkás „elidegeníthetetlen szocialista joga révén dönt munkájának feltételeiről és eredményeiről” (ez lett volna a Kommunista Szövetség átszervezésének előfeltétele), hanem a forradalom e szakaszára való áttérésnek kedvező körülmények csak a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. kongresszusa és az 1974. évi új alkotmány elfogadása után jöttek létre.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség VII. kongresszusán, 1958-ban, a szocialista fejlődés olyan elképzeléséért szálltunk meg síkra, amely három tartópilléren nyugszik: az üzemi munkás-öngazgatáson, a társadalmi igazgatáson a gazdaságon kívüli tevékenységekben és a kommunákon, mely utóbbiakban a polgárok, 1955-től kezdve, mint a hozzájuk „legközelebb álló” társadalmi-politikai közösségekben, „közvetlenül vagy képviselőik révén” gondoskodtak mindennapi szükségleteiről, miközben a rendszer továbbra is megtartotta az eszközök fölötti rendelkezés államtulajdoni jellegét.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség 1964-ben megtartott VIII. kongresszusáig megérett az a fölismerés, hogy feltétlenül tovább *kell* menni egy lépéssel. Beszámolójában Edvard Kardelj kiemeli, „az a legfőbb feladatunk, hogy az egész gazdasági és politikai rendszert *teljesen* az öngazgatási rendszerhez idomítsuk”. Majd a továbbiakban ezt mondja: „Ezen a téren a következő legyen tevékenységünk iránya: a társadalmi-gazdasági viszonyok egységes rendszerét alakítjuk ki az öngazgatás keretében a munka és az alkotás egész láncolatában: az embernek, az alap-

vető termelőnek, az üzemegységben végzett munkájától kezdve, munkaközösségén keresztül, a kombinátokig és az ügyviteli társulásokig és az egész társadalmi-gazdasági, egyúttal pedig ennek az egész termelő munkának minden más olyan társadalmi tevékenységgel való integrálódásában, amelyeknek részük van a társadalmi munkában.”

Ebben nem nehéz felismerni azoknak a viszonyoknak a csíráit, amelyekről manapság a Társult Munka Törvénye rendelkezik részletesen, és amelyek már kezdenek életre kelni. Ezeknek a viszonyoknak a kiépítését már 1964-ben feladatul tűztük ki, de akkor csak még vízió alakjában. Megvalósulásuk, igazában, még 1967-ben is csupán elvont lehetőségként merült fel, és még nem látszott, milyen konkrét formában ölthetnének testet. Ezért ezek a formák, azaz a róluk való tudat, ahogy Lukács mondaná, utópikus elemekkel voltak terhesek: még „nem érték be”, ez az igazság. Abban az időben még konkretizálni sem tudtuk a munkás „elidegeníthetetlen szocialista jogait”, amelyeknek alapján „munkájuk feltételeiről és eredményeiről dönthetnek”, hát még hogy hozzáállásunk életre keltésükhöz, ahogyan azt a Tézistervezet (mint a Kommunista Szövetség átszervezésének feltételét) előírányozta.

Ellenkezőleg, inkább azt lehetne mondani, hogy mivel a VIII. kongresszuson megjelölt fejlődési iránnyal szembeálló etatista-bürokratikus erők ellenállása csak egy évvel az átszervezés előtt, az 1966. évi brioni plénumon tört meg, a Kommunista Szövetség átszervezése valójában annak megvalósulását akarta meggyorsítani, amiről feltételezték, hogy már valóság.

Az akkor elfogadott szervezeti intézkedések azonban a vállalati technokratikus meg az állami szervek bürokratikus erői szövetsége erősödésének kedveztek, mely erőknek megvolt a maguk támpontjuk a Kommunista Szövetségben is (amire, mellékesen szólva, a Tézistervezet még nem figyelte fel). Ezek az erőviszonyok a következő években arra kényszerítették bennünket, hogy az alkotmánymódosítást két szakaszban bonyolítsuk le, minék következtében a munkásfüggelégeket, mint a módosítás első szakaszát, csak 1971-ben fogadtuk el. Egyúttal ez volt az első, de határozott lépés azoknak a viszonyoknak a megteremtése felé, amelyekről 1964-ben, a Jugoszláv Kommunista Szövetség VIII. kongresszusán Kardelj beszélt. S annak ellenére, hogy az elfogadott fejlődési iránynak ellenszegülő erők időközben a frakciós harc módszereihez folyamodtak a Kommunista Szövetségben és 1971-ben elszenvették első vereségüket, mi pedig hozzáálltunk az 1967-ben elfogadott szervezeti intézkedések korrigálásához, Tito elvtársnak és a Végrehajtó Bizottságnak 1972 második felében a tagsághoz intézett levele még mindig ezzel a drámai mondattal fejeződik be:

„A forradalom jelenlegi fázisa döntő jelentőségű Jugoszlávia fejlődésére és a szocializmus megvalósítására. A kérdés lényege abban van, hogy a munkásosztály kezébe tudja-e venni a teljes társadalmi reprodukciót

és biztosítani tudja-e a társadalmi és politikai döntéshozatalban az őt megillető döntő szerepet, vagy pedig azon erők és viszonyok kerülnek túlsúlyba, amelyek ellentétben állnak a munkásosztály érdekeivel, a szocializmussal és az öngazgatással.”

S ha úgy van, hogy 1972-ben, még a munkásfüggelékek meghozása után is felmerült a kérdés, hogy a munkásosztály kerekedik-e felül vagy pedig a vele szemben álló erők, akkor szemmel látható, hogy a munkások 1967-ben még nem kerülhettek olyan helyzetbe, amely a forradalom új szakaszának kezdetét jelentette volna. A frakciós erők csak 1972-ben és 1973 folyamán szenvedtek általános vereséget, és csak akkor lehetett eltekinteni az alkotmánymódosítás második szakaszától, illetve meghozni az 1974. évi új alkotmányt. Csak ekkor valósult meg a Jugoszláv Kommunista Szövetség és a nép egysége, ami kifejezésre jutott a X. kongresszuson is. Ezzel lehetőség nyílt, hogy az új termelési viszonyok további konkretizálást nyerjenek a társult munkáról szóló törvényben meg a többi, 1976. évi rendszerbeli munkáról szóló törvényben meg a többi, 1976. évi rendszerbeli törvényben — ami különben, azzal, hogy társadalmi gyakorlattá tesszük, a forradalmi elméletnek az elvont, utópista elemektől való megszabadításának rendes és nélkülözhetetlen útja-módja. Csak ekkor kezdődhetett meg a forradalom új szakasza. Csak most kezdenek határozottabban valóra válni ezek a viszonyok, s ezért állítjuk, hogy a Kommunista Szövetség átszervezésének feltételül szabott objektív körülmények megítélése 1967-ben nem volt eléggé reális.

Másrészt az 1967. évi szervezeti intézkedések nem azt célozták, hogy a Kommunista Szövetség mint szervezet belső erőként kapcsolódjék be a politikai rendszer intézményeiben történő döntéshozatalba, hanem arra irányultak, hogy a Kommunista Szövetség ezt a szerepét a tagjain keresztül lássa el, akiket majd beválasztanak a megfelelő intézményekbe, és akik önállóan konkretizálják a Kommunista Szövetségben megbeszélte eszmei-politikai állásfoglalásokat, miközben az volt a törekvés, hogy a Kommunista Szövetség ne is hozzon olyan határozatokat, amelyek mintegy kívülről hatnának a rendszeren belül születendő döntésekre.

Ezzel kapcsolatban azok az intézkedések a lényegesek, amelyek két alapvető irányban hatottak. Az első a Kommunista Szövetség „sejttípusú alapszervezeteinek” felszámolására irányult, amely szervezeti forma az avantgarde-ot állítólag zárt szervezetté teszi; helyettük a Kommunista Szövetség olyan „szervezeteit” kell létrehozni, amelyek szélesebb alapokon fognak össze a Kommunista Szövetség tagjainak tevékenységét.

Már ebből is látszik, hogy a Kommunista Szövetségnek az a „szervezkedési formája” a tagoknak, nem pedig a *szervezetnek* mint egésznek a szolgálatába volt állítva, ami logikus is, ha tekintetbe vesszük, hogy a Kommunista Szövetségnek a konkrét döntések meghozatalában való vezető szerepét kizárólag a tagság egyéni fellépésével akarták biz-

tosítani. Hogy a Kommunista Szövetség e „szervezeteit” valóban így fogták fel, abból is látszik, hogy ezt a kérdést a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a IX. kongresszuson elfogadott statútuma a tagságnak szentelt fejezetben tárgyalja, míg a korábbi statútumokban a Kommunista Szövetség alapszervezeteivel mindig önálló fejezetben foglalkoztak a maguk sajátos feladataival és funkciójával összefüggésben. Mi több, a IX. kongresszuson elfogadott statútumból egyszerűen kimaradt az alapszervezet fogalma, és helyette a „Kommunista Szövetség szervezete a társult munkában”, valamint a „Kommunista Szövetség szervezete a helyi közösségekben” fogalma vált használatossá. Nincs minden jelentőség nélkül, hogy a X. kongresszuson elfogadott statútumba visszakerült ugyan az alapszervezet fogalma, ámbár továbbra is a tagság megszervezésével összefüggésben értelmezik, és a tagságról szóló fejezetben dolgozzák fel.

Akkor, 1967-ben, a tagság szerepének túlbecsüléséhez, másrészt az alapszervezet szerepének lebecsüléséhez több körülmény hozzájárult. Az egyik ezek közül, kétségtelenül, „a tag helyzetének” szüntelen erősödése a „Kommunista Szövetség szervezetében”, ami jól látszik a statútum kongresszustól kongresszusig való ismételt módosításaiából. Forrása pedig „a Kommunista Szövetség eszmei-politikai vezető szerepének megvalósítása”, amelyet „a Szövetség tagjainak az öngazgatási szervekben és a társadalmi-politikai szervezetekben való önálló tevékenységével érünk el”, amint a VIII. kongresszuson elfogadott statútummódosítás megindoklásában áll.

A VII. kongresszustól kezdve a Kommunista Szövetség községi szervezeteinek jelentősége is növekedett az alapszervezetek rovására, amikor is a kommunákat-községeket „társadalmi közösségünk alapsejtjeiként” határozzák meg, hogy aztán a VIII. kongresszuson elfogadott statútumban már, egyébként akkor először, leszögezzék, hogy „a Kommunista Szövetség községi szervezete egységes egészként tevékenykedik”. No és ha az 1967. évi átszervezés alkalmával meg is bukkott az az irányzat, hogy a kommunisták csak a községi szervezetekben tömörüljenek, az alapszervezet fogalmának a IX. kongresszuson elfogadott statútumában való eltörlésével és „a Kommunista Szövetség társult munkabeli szervezeteinek” meg a „Kommunista Szövetség helyi közösségbeli szervezeteinek” létrehozásával, amely szervezeteknek nincs önálló funkciójuk, tehát a pártpolitikának nem önálló és alapvető szubjektumai, hanem olyan szervezeti formákként hatnak, mint amelyek együttesen az egységes községi szervezetet alkotják — valójában megvalósult a tagságnak a községi szervezetekbe való tömörítése.

Mindehhez hozzásegített a Kommunista Szövetség alapszervezetének mind bizonytalanabb helye az egész megelőző időszakban. Amíg ugyanis a döntés, így az öngazgatói döntés is, vállalati szinten történt, a Kommunista Szövetség alapszervezeteit az üzemszervezetekben alakították meg, ott, ahol konkrétan semmiről sem határoztak. Vállalati szinten gyári bi-

zottságok működtek, s az ott hozott határozatok kötelezőek voltak az öngazgatási szervezetekben ülő kommunisták számára. Maga a tagság azonban, a vezetőségtől származó anyagok és állásfoglalások megtárgyalásával foglalatalkodva, mindinkább passzívizálódott. Az alapszervezet lassan-lassan a társadalmi történések mellékvágányára szorult, nem találta meg munkája tartalmát, ami egyre inkább azt a látszatot keltette, hogy túlhaladott szervezési forma. Hogy ez mit jelentett a Kommunista Szövetség számára, az csak a X. kongresszus után derült ki, amikor az alapszervezetek a társadalom sejtjeiként értelmezett társultmunka-alapszervezetekben alakultak meg, ott, ahol a munkásoknak kell dönteniük az egész jövedelemről. A Kommunista Szövetség alapszervezete egyszerre csak megtalálta a maga természetes „helyét”, a maga munkatartalmát és politikai identitását.

Megmutatkozott, hogy a Kommunista Szövetség „népes társult munkabeli szervezetei” és „helyi közösségbeli szervezetei” tiszta melléfogás volt. Igaz, bizonyos tekintetben azért volt értelmük: mivel a jövedelemről, a korábbi gyári bizottságok helyett vállalati (munkaszervezeti) szinten döntöttek, ezeket a szervezeteket is vállalati szinten alakították meg. Amde az általuk felőlelt kommunisták népes táborának semmiféle lehetősége nem nyílt arra, hogy ellenőrizze álláspontjának helyességét, amelyet pedig képviselni fog a mindennapi döntéshozatalban. Továbbá, ezekben a testületekben, mivel magától értetődően ritkán ülhetek össze, a tagok nemigen tehetek szert az önálló véleményformáláshoz szükséges, magasabb szintű eszmei-politikai tudásra sem, úgyhogy az öngazgatási szervezetekben egyre inkább eltávolodott, ösztönös erőkként kezdtek működni, amelyek maguk is teret adnak a legkülönfélébb erők hatásának. Ezenkívül a Kommunista Szövetségnek ezek a „szervezetei” hamarosan megfeledeztek minden korábbi alapszervezeti tapasztalatunkról is a mindennapos eszmei-politikai harc vezetésében, a jelenségek azonosításában, a tagságuk iránti követelménytámasztásban.

A másik szervezési intézkedés elvileg a Kommunista Szövetségben tapasztalható hierarchikus viszonyok felszámolására és a belső pártélet demokratizálására irányult, ám a gyakorlatban ez is túl gyakran elsekélyesedett, és a tagok szerepének meg helyzetének, valamint a kisebbség azon jogának fetiszizálásához vezetett, hogy szüntelenül követelhesse a vita újrafelvételét a már megállapított álláspontokról, ami a Kommunista Szövetségből vitaklubot csinált, aláásta a szervezet tettekézségét, és az — mint mindig, amikor egy szervezet nem képes tudatosan megbirkózni az új meg új folyamatokkal — lassacskán, belülről kezdett omladozni.

Ezt a folyamatot a szervezeti intézkedések fokozatos korrigálásával kellett megállítani, mint ahogy már hangsúlyoztuk, a Jugoszláv Kommunista Szövetség 1972 elején megtartott II. konferenciájától kezdve. S amíg mindezt sommázzuk, állandóan szem előtt tartjuk azt, amire Lu-

kács György mutatott rá, amikor a szervezeti kérdés jellegéről és szerepéről szólt, s amely — éppen az itt tárgyalt kérdésekkel kapcsolatban — igen tanulságos számunkra. „A szervezet ugyanis a közvetítés formája elmélet és gyakorlat között” — írja Lukács, majd így folytatja: „A szervezetnek ez az elméletet és gyakorlatot közvetítő jellege legvilágosabban abban mutatkozik meg, hogy sokkal erősebben, kifinomultabban és biztosabban reagál az egymásól eltérő irányzatok meglétére, mint a politikai gondolkodás és cselekvés bármely területe. A pusztán elméleten belül békésen élhetnek egymás mellett a legkülönbözőbb nézetek és irányzatok; ellentétük csak viták formáját ölti, s ezek nyugodtan folyhatnak egy más ugyanazon szervezet keretei között is — anélkül, hogy e kereteket szétfeszítenék. Ha azonban ugyanezek a kérdések szervezeti formában is megjelennek, akkor egymást mereven kizáró irányzatokként lépnek fel... A szervezeti kérdéseknek ez a funkciója érteti meg, hogy miért viszolyog már időtlen idők óta az opportunizmus attól, hogy *elméleti különbségekből szervezeti következtetéseket vonjon le.*”